

A woman wearing a blue apron and a headscarf is carrying a large, heavy crate filled with fresh green leafy vegetables on her head. She is standing in a lush green field, likely a vegetable farm, with tall corn plants and other vegetation around her. The background shows a cloudy sky and more trees. The overall scene depicts a rural agricultural setting.

Van hulp naar handel in Kenia

Nederland bouwt de ontwikkelingshulp aan Kenia af en wil handel en investeringen stimuleren. De verwachting is dat ook kleine boeren en bedrijfjes daarvan profiteren. Maar dat is niet vanzelfsprekend, blijkt uit onderzoek: die hebben bijvoorbeeld moeite om de benodigde handelskwaliteit van groenten te leveren. Het project 3R Kenya legde knelpunten bloot, en heeft verbetering in gang gezet.

TEKST JORIS TIELENS **FOTO** BOEZIE/GETTY IMAGES

Kenia kent al jaren op rij een economische groei van tegen de 6 procent per jaar, al wordt dat in dit coronajaar een stuk minder. Met een booming bedrijfsleven is het land een centrum van agrarische handel geworden. Bloemen, groenten en fruit, maar vooral ook thee en koffie, zorgen jaarlijks voor bijna een half miljard euro aan uitvoer naar Nederland.

In Kenia zelf ontstaat een groeiende middenklasse die meer geld te besteden heeft, en dat onder meer aan gezonder eten wil uitgeven. Dat zorgt voor kansen, ook voor Nederlandse bedrijven die willen investeren in technologie voor de voedselverwerking, zaden of kassen. Sinds 2014 is Kenia volgens de Wereldbank geen ontwikkelingsland meer. Voor de Nederlandse overheid was de ontwikkeling van Kenia aanleiding om haar relatie met het land te herzien. Nederland bouwt de ontwikkelingshulp af en wil handel en investeringen van Nederlandse bedrijven stimuleren in Kenia, wat de transitie van hulp naar handel wordt genoemd.

COMMERCIALISEREN

‘De aannahme daarbij is dat groei en ontwikkeling aan te jagen zijn door handel en investeringen, en dat ook arme boeren en kleine bedrijven daarvan profiteren’, vertelt Catherine Kilelu van het African Centre for Technology Studies. Kilelu is coördinator van het project 3R Kenya dat de Nederlandse

ambassade in Nairobi de afgelopen jaren financierde. Het project had als doel lessen te trekken uit ontwikkelingsprogramma’s van de ambassade, die de voedselzekerheid moesten bevorderen en de tuinbouw, melkveehouderij en viskweek in Kenia commercialiseren.

‘Onderzoekers uit Kenia en Wageningen deden het onderzoek samen met betrokkenen uit de sector’, zegt Kilelu. ‘Het bijzondere aan 3R is dat het niet bij onderzoek bleef. Het is ook een sector-ontwikkelingsproject. Uit het onderzoek bleek welke oplossingen werken. Die informatie hebben we gebruikt om in gesprek te gaan met boeren, verwerkende bedrijven, lokale overheden en consumentenorganisaties om hen te overtuigen aan de slag te gaan.’

Kilelu leidde het project samen met Simone van Vugt van Wageningen Centre for Development Innovation en Ingrid Coninx van Wageningen Environmental Research. Daarnaast werkten ook onderzoekers

van Egerton University, Jomo Kenyatta University of Agriculture and Technology en consultancy TradeCare Africa mee, net als diverse andere onderzoekers van Wageningen University & Research.

BESTRIJDINGSMIDDELEN

Een van de knelpunten voor het commercialiseren van de voedselproductie is de voedselveiligheid. ‘De groenten die hier in de winkel liggen of op straat te koop zijn, bevatten veel te veel bestrijdingsmiddelen, zware metalen en microbiële verontreinigingen door slechte hygiëne en verontreinigd water’, vertelt Joyce Gema. Zij is consultant en zakenvrouw en heeft in Nairobi een adviesbureau. Binnen 3R deed ze met Wageningen onderzoek naar de tuinbouw. Boeren die boontjes, sugarsnaps of peultjes verbouwen voor de export naar Europese supermarkten moeten zich houden aan strenge normen als het gaat om residuen van bestrijdingsmiddelen. Maar voor toma-

‘Net als veel andere Kenianen geloof ik niet in hulp’

KLIMAATATLAS HELPT BIJ AANPASSING

Klimaatverandering heeft grote gevolgen voor de landbouw in Kenia. De temperatuur stijgt, waardoor het in sommige streken te warm wordt om tomaten of mais te verbouwen. De teelt uitstellen tot een koelere periode kan, maar dan is het weer te droog. In een van de onderzoeken binnen 3R Kenya werkte de Jomo Kenyatta University of Agriculture and Technology met Wageningen Environmental Research aan een klimaatatlas. Die online atlas geeft lokale beleidsmakers handzame informatie over de precieze gevolgen van klimaatverandering. En geeft ze opties om de boeren te ondersteunen, bijvoorbeeld bij het aanpassen van de teelt of door het subsidiëren van irrigatie.

<http://www.climate-atlas.ke/>

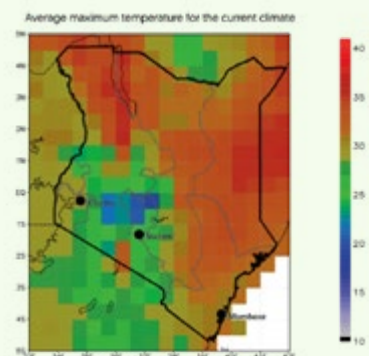

FOTO SIMON WANJA/AFP/ANP

Kleine boeren in Kenia voeren de koeien wat voorhanden is.

ten of kool die boeren op de lokale markt verkopen gelden die regels niet. 'Dat is een gevaar voor de volksgezondheid. Bovendien: als voedsel niet goed genoeg is voor de export, waarom zou het dan wel goed genoeg zijn voor consumenten hier in Kenia?', vraagt Gema zich af. Boeren die telen voor de binnenlandse markt, kunnen leren van de teelt voor de export, zegt ze. 'Uit het 3R-onderzoek blijkt dat boeren die training kregen over export-landbouw, die kennis ook toepassen bij de productie van lokale groenten.'

Er is steeds meer vraag naar gezonde en veilige groenten. 'Mensen willen daar meer voor betalen, blijkt uit ons onderzoek. Nu is het moment voor boeren om die kans te grijpen.' Het onderzoek liet ook zien wat ervoor nodig is om die veilige groenten te verbouwen. Dat vraagt niet alleen om betere landbouwtechnieken, maar ook om een goed georganiseerde productieketen, waarin producten traceerbaar zijn. Boeren moeten schoon water gebruiken voor irrigatie en het reinigen van producten, en schoon verpakkingsmateriaal toepassen. 'De overheid

moet de binnenlandse handel reguleren, net zoals dat bij de export gebeurt', zegt Gema.

MAZAO SAFI

Met de resultaten van het onderzoek onder de arm gingen Gema en collega's van 3R in gesprek met vertegenwoordigers van de sector en de overheid. 'Voedselveiligheid staat voor het eerst op de agenda'. Ze heeft haar hoop vooral gevestigd op een lokaal keurmerk voor veilig voedsel. Als onderdeel van 3R deed ze een proefproject waarin hotels en restaurants in Nairobi groenten kochten met een Mazao Safi-label. Mazao safi betekent in het Swahili letterlijk 'schoon eten'. Door het keurmerk richten boeren zich meer op de wensen van consumenten. Het keurmerk is nog niet grootschalig ingevoerd. Gema zoekt daarvoor een investeerder.

Het keurmerk Mazao Safi is een voorbeeld van lokale innovatie, zegt projectleider Kilelu, die in Wageningen promoveerde bij de leerstoelgroep Kennis, Technologie en Innovatie. Boeren kunnen niet altijd voldoen aan de eisen van internationale keurmerken zoals Rainforest Alliance of Fair Trade. >

FOTO SOPA / GETTY IMAGES

ONDERMAATSE KWEEKVIS NAAR SLOPPENWIJK KIBERA

Viskwekers in Nyeri, zo'n 150 kilometer ten noorden van Nairobi, lukt het vaak niet om hun vis voldoende te laten groeien. Dat komt doordat de viskwekers geen goed visvoer gebruiken. De soja en vismeel waar het voer uit bestaat moeten ingevoerd worden en zijn duur. Viskwekers bleven zitten met de te kleine vis, waar geen vraag naar is in Nyeri. In het samenwerkingsplatform van 3R Kenya met viskwekers, gemeenschapsleiders, handelaren en onderzoekers

werd het probleem besproken. De oplossing, vertelt onderzoeker Benson Obwanga van Laikipia University, was niet om de teelt van de viskwekers te verbeteren of meer voer te kopen. In plaats daarvan werd een markt gevonden voor de ondermaatse vis in de sloppenwijk Kibera, in Nairobi. Obwanga: 'We sloegen twee vliegen in een klap: een nieuwe afzetmarkt voor de viskwekers en betere voeding met goedkoop eiwit voor de mensen

in Kibera.' Samen met onderzoekers van Wageningen Economic Research en Wageningen Marine Research onderzocht Obwanga hoe de nieuwe handelsketen van Nyeri naar Kibera zou moeten werken. Inmiddels gaat wekelijks een ton vis van Nyeri naar Kibera. De vrouwen die de vis drogen, bakken en verkopen in de sloppenwijk hebben een nieuwe bron van inkomsten en duizenden bewoners van de wijk hebben beter te eten.

'Die stellen te ingewikkelde eisen. Maar ze kunnen wel een paar eenvoudige aanpassingen doen en daarmee voldoen aan het Mazao Safi keurmerk. Niet te ingewikkeld, wel veilig voedsel.'

Het 3R-project werd afgesloten met een analyse van het voedselsysteem in Kenia door Wageningse en Keniaanse onderzoekers, met aanbevelingen voor de sector en de overheid, vertelt Simone van Vugt van Wageningen Centre for Development Innovation. Meer aandacht voor lokale innovatie is een van de aanbevelingen. 'Daardoor zijn de productiekosten te verlagen, wat nodig is om de sector competitiever te maken.' Een ander advies is dat boeren en verwer-

kende bedrijven veel meer moeten uitgaan van de vraag van de consument, bijvoorbeeld naar veilig voedsel. 'Consumenten vragen erom, en hun stem wordt steeds beter gehoord.' Ook kunnen boeren en bedrijven meer worden betrokken bij de regulering van de sector en het maken van beleid, zegt Van Vugt, door meer samenwerking tussen sector, overheid en consumenten.

MELKKWALITEIT VERHOGEN

Dat lijkt te lukken in de melkveehouderij in Kenia, vertelt Bockline Omedo Bebe, hoogleraar livestock production systems aan Egerton University in Kenia. Hij studeerde en promoveerde in 2003 in Wageningen.

Samen met onderzoekers van Wageningen Livestock Research deed hij binnen 3R studies naar verschillende manieren om de melkwaliteit te verhogen. De melkveehouderij in Kenia is een grote sector, vertelt hij, goed voor 4 procent van het bruto nationaal product. 'Kenianen houden van zuivel, ze drinken melk in de thee en het zit in elke maaltijd', aldus Bebe. 'Ook in ons omliggende landen is er vraag naar. Maar om beter houdbare yoghurt en melkproducten te maken, hebben de melkfabrieken betere kwaliteit melk van de boeren nodig.' Boeren hebben soms maar een of twee koeien die niet meer dan vijf liter melk per koe geven. Zij hebben moeite om die kwaliteit te leveren.

Bebe: 'Boeren voeren de dieren wat voorhanden is, bedorven maisresten bijvoorbeeld.' Dat leidt tot infecties of aflatoxine in de melk, wat een groot gevaar is voor de volksgezondheid. 'Uit een studie van ons bleek dat het helpt als veevoer gemaakt wordt door aparte bedrijfjes. Die kunnen grootschaliger en daardoor goedkoper produceren.'

Na meer samenwerking met melkfabrieken, consumentenorganisaties, boeren en onderzoekers, heeft de overheid strenger beleid voorbereid over de kwaliteit van melk. Als boeren betere kwaliteit melk leveren, kunnen ze daar meer aan verdienen. In een studie

ven bereikt bijvoorbeeld wel sommige iets rijkere boeren, blijkt uit een studie van 3R, maar niet de arme boeren in afgelegen gebieden. 'Daar ligt een taak voor de overheid. En mogelijk ook voor landen die ontwikkelingshulp willen geven.'

Ook volgens zakenvrouw Joyce Gema is er nog een langere overgangperiode nodig waarin hulp en handel samengaan, voordat ontwikkelingssamenwerking gestopt kan worden. 'Net als veel andere Kenianen geloof ik niet in hulp. Ik houd niet van het woord hulp. Het gaat om een investering in mensen. We moeten mensen de mogelijk-

Nederlandse bedrijven te bieden hebben. En of dat aan de lokale situatie aangepaste en betaalbare technologie is.'

Volgens Makenzi ontstaat er geen vacuüm als Nederlandse hulp afneemt. 'Er zal hulp komen van andere landen en ngo's, de totale hulp aan Kenia zal niet in één keer opdrogen. Maar het is des te belangrijker dat al die inspanningen gecoördineerd worden en dat we leren van de ervaringen. Het rapport met aanbevelingen van 3R is gedeeld met alle belanghebbenden. Maar het punt is, we moeten het er over hebben. We moeten met de sector en de overheid een strategische discussie voeren over bijvoorbeeld de veiligheid van voedsel. En hoe om te gaan met klimaatverandering.'

Komend jaar wil de ambassade daarom een platform opzetten voor dialoog op basis van de bevindingen en conclusies van 3R. 'Want het gaat er niet om dat wij als ambassade overtuigd worden. Het gaat erom dat de overheid en de bedrijven aan de slag gaan.'

Onderzoek in combinatie met dialoog zoals in 3R gedaan is, concludeert coördinator Ingrid Coninx van Wageningen Environmental Research, kan ook voor andere landen interessant zijn. In landen als Ghana en Rwanda wil de Nederlandse overheid eveneens stoppen met hulp, en meer inzetten op handel en investeringen. 'Onze aanpak is een manier om de exit-strategie voor de ontwikkelingssamenwerking vorm te geven', aldus Coninx. De landbouw heeft bovendien te maken met de gevolgen van corona, met sprinkhanenplagen en klimaatverandering. 'Meer dan ooit is weerbaarheid broodnodig.' ■

www.wur.nl/3r-kenia

'Boeren kunnen niet altijd voldoen aan de eisen van internationale keurmerken'

van 3R werden experimenten gedaan waarin boeren een hogere prijs kregen voor melk van betere kwaliteit. 'Dat model is nog in ontwikkeling, maar is veelbelovend,' zegt Bebe. Ook hierbij wordt gezocht naar een systeem dat past in de context van Kenia. De melkkwaliteit moet gemeten worden, maar al te veel parameters meten maakt het te duur en onuitvoerbaar.

INVESTEREN IN MENSEN

Wat is nu de conclusie over de overgang van hulp naar handel in Kenia? 'We kunnen niet aannemen dat investeringen van bedrijven een oplossing zullen zijn voor alle problemen die er nog zijn', zegt Catherine Kilelu. 'Zeker, het agrarisch bedrijfsleven groeit hard in Kenia. Maar de meeste boeren werken nog steeds kleinschalig met maar een hectare land of minder.' De overheid van Kenia moet niet alleen goede wetgeving maken, vindt Kilelu, maar ook de sector steunen. Landbouwvoorlichting door bedrij-

heden geven om op eigen benen te staan.' Er is veel ondernemerschap en een jonge en innovatieve beroepsbevolking in Kenia, zegt Gema. 'Maar er is ook regulering door de overheid nodig.'

TECHNOLOGIE IMPORTEREN

'We hebben dit onderzoek gefinancierd om lessen te leren', zegt Rose Makenzi, beleidsmedewerker voedselzekerheid en water bij de Nederlandse ambassade in Nairobi. 'Maar vooral ook om de mensen in de sectoren bij elkaar te brengen. En daarbij de Keniaanse overheid te betrekken.'

Over de handelsrelatie is Makenzi duidelijk: 'Kenia heeft een bloeiende export van hoogwaardige gewassen en bloemen naar Nederland. De echte vraag is of dit ook voor import van technologie uit Nederland kan gelden. Die moet concurreren met soortgelijke technologie uit bijvoorbeeld Aziatische landen, waar deze beter betaalbaar is. Het hangt er dus van af wat

COURSES

WCDI organiseert diverse cursussen over duurzame voedselsystemen, voedselveiligheid en voedselzekerheid. www.wur.nl/wcdi